

УДК

316.74:33:005.44:316.74:378

doi: 10.15421/171735

Соціальні механізми розвитку і динаміки економізму та комерціалізації в українській вищій освіті

М.В. Стригуль

*marinka_klyov@mail.ru**Національний авіаційний університет,
03058, Київ, пр. Космонавта Комарова, 1*

У статті звертається увага на сутність і особливості комерціалізації та економізму. Зазначається, що державна освітня політика як складова частина соціальної політики є одним з інструментів впливу держави на формування соціальної структури і спрямована на вирішення завдань соціального рівня. Це робить актуальною соціологічну експертизу трансформаційних процесів в освіті і, зокрема, результатів комерціалізації. Автор наводить результати проведеного дослідження аналізу процесів економізму й комерціалізації в українській вищій школі – стандартизованого анкетного опитування студентства 6 ВНЗ державної форми власності та 4 ВНЗ приватної форми власності. Механізмами комерціалізації в українській освіті постають: несприятливе соціально-економічне становище країни в цілому; низький, а подекуди незадовільний рівень державної підтримки вищої освіти; недостатнє фінансування ВНЗ та вибір ірраціональних форм державного правління в освітній сфері; недостатнє реформування системи вищої освіти; стрімкий розвиток приватної освіти та поява ВНЗ недержавної форми власності; вибір власних шляхів модернізації освітньої сфери та недостатня підтримка європейських освітніх тенденцій; існування своєрідного типу культури, ментальності та свідомості індивідів, що, власне, сприяє несприйняттю нововведень.

Ключові слова: освітня система; університет; модернізація; вища освіта

Social mechanisms of development and dynamics of economism and commercialization of Ukrainian higher education

M.V. Strigul

*marinka_klyov@mail.ru**National aviation university,**1, Cosmonaut Komarov Ave., Kyiv, 03058, Ukraine*

The majority of respondents in fact doesn't understand the concept of «economism», doesn't consider the need for University to take part in the entrepreneurial activity and doesn't recognize the need for the existence of the elements of the business structures in the higher education institutions. The University lost its primary purpose and becomes a huge supermarket, which offers various types of knowledge. Rational action is the desire to buy the most qualitative product – a diploma from a prestigious University, which can be successfully converted to the official and economic status. All this leads to the emergence of the Ukrainian form of commercialization, which differs from the Western one. Its significant difference lies in the bias, focus on profit, consumerism as a type of a consumer behavior. It has been mentioned in the article that in the educational system the principles of consumerism moved to the introduction of fees for various additional services (training, courses, testing classes, tests, etc.). The study of economism and the commercialization in the Ukrainian educational system is characterized by a peculiar relevance as it raises the issue of the dynamics and development of the modernization and transformation of the modern higher education. Commercialization is caused by a number of obstacles. The prioritative and harmonious development of the education system can be done only by the expense of state budget financing. In such circumstances, the University becomes a business entity for the provision of educational services.

The attention in the article has been drawn to the nature and characteristics of the commercialization and economism. It has been noted that the state education policy as an integral part of social policy is one of the tools of state influence on the formation of social structures and is aimed at solving problems of societal level. This makes sociological examination of transformation processes in education relevant and, in particular, the results of commercialization. The results of the research of the processes of economism and the commercialization in Ukrainian higher education have been given by the author in the form of standardized questionnaire survey of students of 6 state-owned universities and 4 universities of private ownership. The mechanisms of commercialization in the Ukrainian education is clear: disadvantaged social-economic situation of the country as a whole; low, sometimes a poor level of state support for the higher education; inadequate funding of universities and the choice of the irrational forms of management in the educational sector; lack of reform of the higher education's system; the rapid development of private education and the emergence of privately owned universities; choice of their own ways of modernization of the education sector and lack of support for the European educational trends; the existence of a peculiar type of culture, mentality and consciousness of individuals that actually contributes to innovations' deny.

Keywords: educational system; University; modernization; higher education.

Цитування даної статті: Стригуль М.В. Соціальні механізми розвитку і динаміки економізму та комерціалізації в українській вищій освіті / М.В. Стригуль // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2017. – Т. 20. – № 3(143). – С. 17-21

Citation of this article: Strigul, M.V., 2017. Sotsialni mekhanizmy rozvytku i dynamiky ekonomizmu ta komertsializatsii v ukrainskii vyshchii osviti [Social mechanisms of development and dynamics of economism and commercialization of Ukrainian higher education]. Scientific and theoretical almanac «Grani» 20; 3(143), 17-21. doi: 10.15421/171735 (in Ukrainian).

Peer-reviewed; approved and placed: 19.02.2017

Социальные механизмы развития и динамики экономизма и коммерциализации в украинском высшем образовании

М.В. Стригуль

marinka_klyov@mail.ru

*Національний авіаційний університет,
03058, Київ, пр. Космонавта Комарова, 1*

В статье обращается внимание на сущность и особенности коммерциализации и экономизма. Отмечается, что государственная образовательная политика как составная часть социальной политики является одним из инструментов влияния государства на формирование социальной структуры и направлена на решение задач социального уровня. Это делает актуальной социологическую экспертизу трансформационных процессов в образовании и, в частности, результатов коммерциализации. Автор приводит результаты проведенного исследования анализа процессов экономизма и коммерциализации в украинской высшей школе – стандартизированного анкетного опроса студентов 6 вузов государственной формы собственности и 4 вузов частной формы собственности. Механизмами коммерциализации в украинском образовании выступают: неблагоприятное социально – экономическое положение страны в целом; низкий, а иногда неудовлетворительный уровень государственной поддержки высшего образования; недостаточное финансирование вузов и выбор иррациональных форм государственного правления в образовательной сфере; недостаточное реформирование системы высшего образования; стремительное развитие частного образования и появление вузов негосударственной формы собственности; выбор собственных путей модернизации образовательной сферы и недостаточная поддержка европейских образовательных тенденций; существование своеобразного типа культуры, ментальности и сознания индивидов, что, собственно, способствует невосприимчивости нововведений.

Ключевые слова: образовательная система, университет, модернизация, высшее образование

Постановка проблеми. У певному відношенні комерційне середовище проектувалося як альтернатива освіті за рахунок бюджетних коштів. Небезпідставна точка зору, згідно з якою саме комерціалізація дозволила ВНЗ вижити в умовах хронічного бюджетного недофінансування. Однак, по закінченні майже двадцяти років з початку комерціалізації української вищої освіти інтенсивність обговорення її цілей, підсумків та можливих коректив не знижується ні серед експертів, ні серед зацікавленої громадськості. Прихильники і противники комерціалізації відзначають, що освіта є тією соціальною галуззю, яка бере участь у формуванні передумов економічного зростання. Державна освітня політика як складова частина соціальної політики є одним з інструментів впливу держави на формування соціальної структури і спрямована на вирішення завдань соціального рівня. Це робить актуальною соціологічну експертизу трансформаційних процесів в освіті і, зокрема, результатів комерціалізації. Таким чином, можна стверджувати, що освітня система зазнає неабиякого впливу глобалізації, формуючи та вибудовуючи своєрідну систему відносин та взаємодії.

Аналіз досліджень і публікацій. Якщо звернутися до праць сучасних зарубіжних дослідників, то вони активно використовують конструктивні підходи для аналізу структур вищої освіти (А. Амарал, М. Бартелл, К. Джеймс, Б. Кларк), які дають змогу виявити й проаналізувати в культурі суспільства співвідношення різних форм освіти. Водночас такі дослідники, як А. Грудзинський, М. Лукашенко, А. Смоленцева та деякі інші розглядають вищий навчальний заклад не стільки як соціокультурну структуру, а радше як організацію з виробництва послуг. Інституційні та системні зміни вищої освіти останнього часу відображені в роботах Д. Бока,

К. Керра, Т. Попкевіца, Н. Смелзера, М. Троу та інших. Трансформаційні та модернізаційні процеси в структурі вищої освіти, поява явищ диференціації, комодифікації, диверсифікації, консюмеризму, економізму і комерціалізації розглядаються в роботах американських учених Б. Барбера, Р. Барнетт, Д. Бока, Е. Гарднера, Дж. Джарі, С. Колліні [2], К. Лісмана, Дж. Рітцера [3], Й. Ропке, Дж. Спрінга [3]. Вагомий внесок у сучасну соціологію освіти та дослідження питань інтернаціоналізації вищої освіти, модернізації, трансформації та ринкових відносин в освітній сфері здійснюють українські соціологи В. Астахова, В. Бакіров, Л. Герасіна, Я. Зоська, М. Лукашевич, О. Навроцький, С. Оксамитна, В. Пилипенко, Л. Хижняк, О. Хомерікі, В. Чепак, Н. Шевченко, Д. Швець, О. Якуба.

Мета дослідження – здійснити теоретико-методологічний аналіз соціальних чинників розвитку і динаміки економізму й комерціалізації в українській вищій освіті.

Виклад основного матеріалу. Задля аналізу процесів економізму й комерціалізації в українській вищій школі було проведено стандартизоване анкетне опитування студентства 6 ВНЗ державної форми власності – Національного авіаційного університету, Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова, Київського університету ім. Б.Грінченка, Київського національного економічного університету України ім. Вадима Гетьмана, Київського торговельно-економічного університету, Київського національного університету технологій і дизайну та 4 вишів приватної форми власності – Київського міжнародного університету (КиМУ), Європейського університету, Міжрегіональної академії управління персоналом, Університету сучасних знань (анкети на 31 і 20 запитань) (n =

875: стратифікована вибірка; контрольовані ознаки: «стать», «вік»; похибка $\pm 2,1\%$, надійна ймовірність – 95,45%, а також фокус – групові дослідження студентства НАУ (n =40). Дослідження проводилось в 2 етапи.

Перший етап – анкетне опитування студентства – 3 тижні. Другий етап – фокус-групове опитування студентства – 2 тижні та експертні опитування – 2 тижні.

Перший етап дослідження полягав у вивченні особливостей комерціалізації в Національному авіаційному університеті та її впливу на якість надання освітніх послуг (150 респондентів). Другий етап полягав у вивченні форм прояву комерціалізації і економізму в вищій освіті України (загалом 725 респондентів). Цільовою аудиторією дослідження на різних етапах дослідження поставало студентство НАУ всіх курсів (різних інститутів): 150 респондентів студентства НАУ 1-5 курсів (всіх інститутів) та 725 респондентів – студентів – представників інших ВНЗ.

За результатами проведеного опитування відмічено, що для студентів ВНЗ недержавної форми власності характерне зменшення цінності знань, збільшення цінності диплома. ВНЗ економічного профілю характеризуються значно більшою обізнаністю у використанні підприємницьких технологій, проте не розуміють суті поняття «підприємницький університет».

Економізм і комерціалізація, на нашу думку, є наріжними процесами в сучасній освіті. Втім, рівень усвідомлення та інформованості щодо цих питань навіть серед студентів вищих навчальних закладів та викладачів залишається доволі низьким. В українських ВНЗ комерціалізація розуміється як введення плати за додаткові послуги, підвищення вартості навчання, збільшення кількості іноземних студентів, збільшення кількості студентів контрактної форми навчання та зменшення державного фінансування освіти. Крім того, вона має ряд суттєвих недоліків, оскільки вважає студентів джерелом доходів та клієнтами, а ВНЗ – установами, що шукають прибуток у формі капіталу. Українські ВНЗ мають суттєво іншу форму комерціалізації, орієнтовану переважно на отримання прибутку. Тому зіштовхуються з такими проблемами, як зменшення цінності знань, підвищення цінності диплома, погіршення якості викладання, погіршення матеріально-технічної бази, а мало б бути суттєво протилежно. Комерціалізація в українських ВНЗ спричиняє катастрофічне падіння престижу науки і цінності освіти.

ВНЗ недержавної форми власності, на відміну від державної, залучають велику кількість студентів-іноземців та, не маючи державного фінансування, вдаються до різноманітних методів: підвищення вартості навчання, диверсифікації джерел фінансування, введення оплати за відпрацювання занять, перескладання тощо. Відбувається жорстке підпорядкування університетів вимогам великого бізнесу. Спостерігається стрімке «знецінення дипломів». Особливо характерне таке явище для ВНЗ

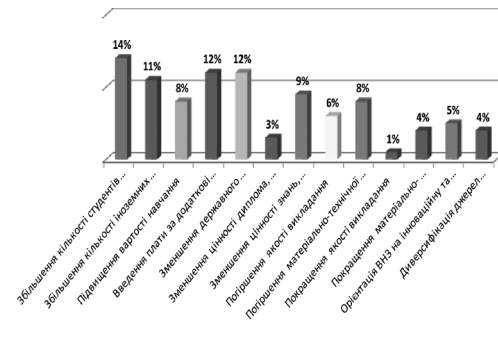

Рис. 1. Прояв процесів комерціалізації в системі вищої освіти (Національний авіаційний університет), % недержавної форми власності. Проте, мала б бути суттєво протилежна ситуація, якби ВНЗ в Україні розглядався як «підприємницький університет».

Більшість опитаних не розуміє по суті поняття «економізм», не вважає за доцільне необхідність ВНЗ займатись підприємницькою діяльністю та не визнає необхідності існування елементів бізнесових структур у вищій освіті.

Задля аналізу державної та недержавної освітньої системи доречно здійснити аналіз прояву комерціалізації в структурі кожного із досліджуваних ВНЗ. Варто зазначити збільшення кількості студентів контрактної форми навчання (14%) у зв'язку зі зменшенням державного фінансування вищої освіти (12%), введення оплати за додаткові послуги (друга вища освіта, курси тощо). Відзначається погіршення матеріально-технічної бази (особливо застаріле обладнання на технічних спеціальностях). Особливою проблемою постає загальне недофінансування освітньої сфери, котре створює низку недоліків та формує своєрідне світобачення в очах студента, який визнає університет прибутковою організацією.

ВНЗ педагогічного спрямування вдаються до підвищення вартості навчання та збільшення кількості іноземних студентів, які навчаються лише на контрактній формі. Швидше не вдаються до таких методів, як диверсифікація джерел фінансування, покращення матеріально-технічної бази вишу та, безумовно, покращення якості викладання.

Тим не менше, яскравий прояв тенденції «знецінення дипломів», описаний Дж. Рітцером, має місце в українському суспільстві.

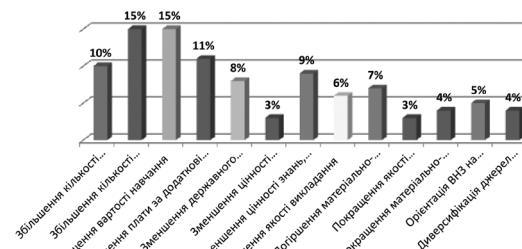

Рис. 2. Прояв процесів комерціалізації в системі вищої освіти (Національний педагогічний університет ім. М. Драгоманова), %

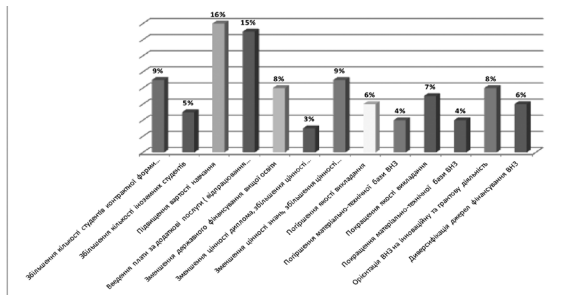

Рис. 3. Особливості прояву комерціалізації (Київський університет ім. Б.Грінченка), %

Університет втратив своє першочергове призначення і став гігантським супермаркетом, що пропонує різні види знань. Рациональна дія полягає в прагненні придбати найбільш якісний товар – диплом престижного університету, який може бути успішно конвертований у посадовий і економічний статус. Усе вищекреслене складає суть прояву макдональдизації.

Все вищекреслене в цілому дозволяє говорити про негативні тенденції комерціалізації та її прояви в структурі вищої освіти, а саме:

- по-перше, адміністрація вузів та професорсько-викладацький склад не надають пріоритетної уваги покращенню якості викладання;
- по-друге, зусилля більшості вишів спрямовані на отримання прибутку в чистій формі (від плати за навчання та інвестицій іноземних громадян);

- по-третє, низька якість викладання спричинена низькою орієнтацією вузу на інноваційну та творчу діяльність, застарілим навчально-методичним обладнанням, незадовільною матеріальною базою ВНЗ, збільшенням навантаження викладачів та зниженням рівня їх заробітної плати. Вузи економічного профілю більш орієнтовані на інноваційну та грантову діяльність (9%), покращення матеріально-технічної бази (8%). Заслугує уваги факт покращення якості викладання (7%). Вузи економічного профілю більш орієнтовані на інноваційну та грантову діяльність (9%), покращення матеріально-технічної бази (8%). Заслугує на увагу факт покращення якості викладання (7%). Вузи недержавної форми власності, на відміну від державної, більш орієнтовані на інноваційну та грантову діяльність. Наприклад, Університет сучасних знань – 10%, Київський міжнародний університет – 9%, Європейський університет – 11%, Міжрегіональна академія управління персоналом – 8%. Крім того, необхідно зосередити увагу на вузах недержавної форми власності. Аналізуючи особливості прояву комерціалізації, було помічено, що:

- існує своєрідна автономія вузів недержавної форми власності, яка, у свою чергу, передбачає підвищення плати за навчання, введення плати за додаткові освітні послуги;

- стрімко збільшується цінність диплома, зменшується цінність знань.

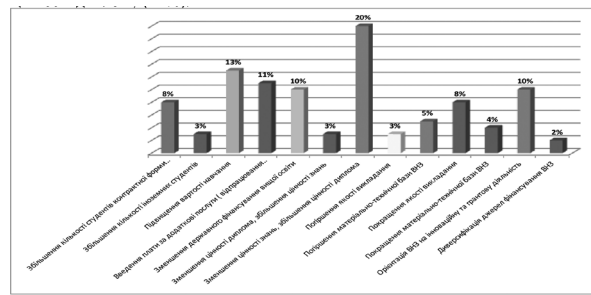

Рис. 4. Прояв процесів комерціалізації в системі вищої освіти (Університет сучасних знань), %

В цілому, Київський торговельно-економічний університет, як і Київський національний економічний університет ім. В.Гетьмана, керуються схожими принципами. Відзначається введення плати за додаткові послуги (15%), підвищення вартості навчання (14%) та зменшення цінності знань, збільшення цінності диплома (11%).

Розгляд приватних вишів дав змогу порівняти загальностатистичні показники та визначити, що приватна вища освіта в Україні є більш комерціалізованою. Низка університетів створює додаткові приватні послуги для своїх студентів та зосереджує увагу більшою мірою не на поширенні знань як основній меті вищого навчального закладу, а на здобутті коштів за результати своєї діяльності. Прослідковується доволі невтішна тенденція зменшення цінності знань, натомість домінуючим чинником стає збільшення цінності диплома.

У ході експертної оцінки (у дослідженні взяли участь 10 компетентних експертів-керівників структурних підрозділів та представників професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів) було визначено, що:

- доволі несприятливе соціально-економічне становище країни спричиняє низку проблем в освітній сфері. Освітні дії повинні бути спрямовані на зростання видатків освітньої сфери, підвищення її ефективності, створення необхідних умов для залучення позабюджетних коштів, виділення засобів інформаційного забезпечення, формування прозорої системи контролю якості освіти.

При теперішньому економічному стані державне замовлення не відображає об'єктивно суспільні потреби в спеціалістах з вищою освітою. Особливість освітньої системи в тому, що її нормальне функціонування відбувається тільки тоді, коли її не пов'язують з вирішенням тимчасових завдань, а враховують перспективи економічного розвитку та зростання потреби в певних спеціалістах. В освітній сфері всі дії та рухи мають бути зваженими, тому що вони спричиняють негативні економічні наслідки. Розвиток економіки та суспільства передбачає розширення діяльності освітньої системи. Особливу увагу слід зосередити на ВНЗ технічного профілю, тому що навчальні лабораторії технічних ВНЗ та інженерні школи сформовані протягом багатьох десятиліть. Все це в цілому сприяє появі власне української форми комерціалізації, яка від-

різняється від західноєвропейської. Її суттєва різниця полягає у тенденційності, спрямованості на прибуток, консюмеризмі – своєрідному типі споживацької поведінки. В освітній системі принципи консюмеризму перенесені на введення оплати за різноманітні додаткові послуги (тренінги, курси підвищення кваліфікації, відпрацювання занять, перескладання заліків тощо). Проте зовсім не ці поняття мали б вкладатися в основу української комерціалізації. Перспектива створення підприємницьких університетів на території України досить далекоглядна, адже механізмами комерціалізації в українській освіті постають: несприятливе соціально-економічне становище країни в цілому; низький, а подекуди незадовільний рівень державної підтримки вищої освіти; недостатнє фінансування ВНЗ та вибір ірраціональних форм державного правління в освітній сфері; недостатнє реформування системи вищої освіти; стрімкий розвиток приватної освіти та поява ВНЗ недержавної форми власності; вибір власних шляхів модернізації освітньої сфери та недостатня підтримка європейських освітніх тенденцій; існування своєрідного типу культу-

ри, ментальності та свідомості індивідів, що, власне, сприяє несприйняттю нововведень. Все це в цілому дає підстави визначити фактори прояву комерціалізації й економізму в українському суспільстві та говорити про економізм і комерціалізацію як два окремі соціальні процеси, що існують в українській системі освіти. Втім, форма їх динаміки та розвитку залишається доволі своєрідною.

Висновки. Дослідження економізму й комерціалізації в українській освітній системі характеризується своєрідною актуальністю, оскільки підіймає проблему динаміки й розвитку модернізації й трансформації сучасної вищої школи. Комерціалізація, шляхом якої йде Україна, спричиняє низку перешкод. Кошти, отримані за рахунок надання додаткових освітніх послуг, у жодному разі не повинні бути такими, що замінюють бюджет. Вони постають додатковим фактором стабільності університетів. Пріоритетний та гармонійний розвиток системи освіти можна здійснювати лише за рахунок бюджетного державного фінансування. У таких умовах університет перетворюється на бізнес-структуру з надання освітніх послуг.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Дюркгейм Э. Социология образования [Текст] / Э. Дюркгейм [научн. ред. В.С. Собкин, В.Я. Нечаев; пер. с франц. Т.Г. Астаховой]. – М.: Республика, 1996. – 443 с.
2. Collini S. What are universities for? [Text] / S. Collini – London : Penguin Books (Amazon Kindle version), 2012. – p. 224.
3. Ritzer G. The McDonaldization of Society [Text] / G. Ritzer – New century ed. Thousand Oaks, Calif.: Pine Forge Press, 2000. – 234 p.
4. Spring J. Globalization of Education [Text] / J.Spring. – GB., 2014. – 211 p.

REFERENCES:

1. Dyurkgeym, E. Sotsiologiya obrazovaniya [Sociology of Education]. Moscow.1996, 443 (in Russian).
2. Collini, S. What are universities for? London, 2012, 224 (in English)
3. Ritzer, G. The McDonaldization of Society. Calif., 2000, 234 (in English)
4. Spring J. Globalization of Education. GB., 2014, 211 (in English)